

Nikos Passas*

ZAKONITO, ALI UŽASNO: „LEGALNI KORPORATIVNI ZLOČINI“**

Apstrakt: Koncentrisanjem na ono što je zvanično definisano kao nezakonito ili kriminalno, ozbiljnija pretnja po društvo se izostavlja. Ova pretnja je uzrokovana korporativnim radnjama koje su u skladu sa slovom zakona, ali ipak imaju višestruke negativne društvene posledice. Dakle, upravo kada su delotvornija regulatorna akcija i nadzor imperativi, dok globalna neoliberalna agenda i praksa promovišu deregulaciju i dalje smanjenje uloge države.

Ključne reči: korporativni kriminalitet, zločin belog okovratnika, korporativno upravljanje.

UVOD

Od terorističkih napada u Sjedinjenim Američkim Državama 2001. godine, borba protiv terorizma je postala glavni prioritet za organe reda i druge organizacije. Ipak, milijarde američkih dolara i ogroman intelektualni i ljudski kapital godišnje se troše na borbu protiv „problema kriminaliteta“, koji je u suštini konstruisan kao „problem uličnog kriminala“. Pozivi da se obrati pažnja na „zločine koje čine pojedinci na položajima“ od strane studenata koji su proučavali kriminalitet belog okovratnika i nekoliko neprofitnih organizacija imali su ograničen uticaj na stvarnu javnu politiku /Clinard, 1990/. Uprkos ubedljivim dokazima i argumentima da „zločini koje čine pojedinci na položajima“ viktimizuju čitava društva i više ljudi nego ulični prestupnici, široko rasprostranjena percepcija javnosti i prioriteti politike nastavljaju da podržavaju radnje koje čine da „bogatiji postaju bogatiji, a siromašni odlaze u zatvor“ /Reiman, 2000/. Pretnja od transnacionalnog organizovanog kriminaliteta (TOK) takođe je dobila istaknuto mesto u medijima, političkim i obaveštajnim krugovima. Bez ikakve univerzalno prihvaćene definicije TOK-a, naglasak je obično na nedoličnom ponašanju koje čine stereotipne, etničke i marginalne grupe, pošto

* Northeastern University, Boston, n.passas@northeastern.edu.

Profesor Passas je smatrao da je najbolji tekst kojim će se predstaviti čitaocima Časopisa CRIMEN upravo ovaj i poslao je Redakciji krajem januara poseban Pogovor za ovo izdanje koji se nalazi na kraju prevoda.

** Ovaj članak prvi put je objavljen u časopisu *The Journal of Socio-Economics* 34 (2005) 771–786.

mnogi autori ignorišu ili zanemaruju različite vrste veze između legalnih i ilegalnih preduzeća /Passas, 1998, 1999a; *Tribunali di Milano e Napoli*, 1996/.

Na primer, prema definiciji britanske Nacionalne obavestajne službe za kriminalitet (*British National Criminal Intelligence Service – NCIS*), organizovana kriminalna grupa ispunjava sledeće kriterijume: „sadrži najmanje tri osobe; kriminalna aktivnost je produžena ili neodređena; kriminalci su motivisani profitom ili moći; učinjena su teška krivična dela“ i dodaje „ova definicija je odabrana da bi se obezbedila konzistentnost sa karakteristikama koje koriste Ministarstvo unutrašnjih poslova i Evropska unija“ /NCIS, 2000/. Ovo ne garantuje doslednu primenu ovih veoma opštih kriterijuma. Nema razloga zašto se ova definicija ne bi primenila na velike korporacije sa utvrđenom evidencijom o ponovljenim osudama za krivična dela (npr. *General Electric*). Ipak, grupe za koje NCIS smatra da predstavljaju pretnju su uglavnom albanskog, turskog, afričkog, kolumbijskog, zapadnoindijskog i azijskog porekla, zajedno sa nekim „britanskim belcima“ i motociklističkim bandama.

Dakle, čak i kada zvanični organi pokušavaju da definišu problem, neki od najozbiljnijih i najmoćnijih prestupnika u praksi bivaju isključeni. Međutim, krivično pravosuđe i druge pravne pristrasnosti se tu ne zaustavljaju. Koncentrisanjem na ono što je zvanično definisano kao nezakonito ili kriminalno, izostavlja se još ozbiljnija pretnja po društvo. Ova pretnja je uzrokovana mnoštvom radnji kompanija koje su u skladu sa slovom zakona, a ipak imaju višestruke negativne društvene posledice. Često, glavni razlog zašto ove radnje ostaju zakonite i poštovane je taj što su ove industrije u stanju da mobilišu finansijska i druga sredstva kako bi izbegle strožu regulativu.

Nedavna otkrića u vezi sa duvanskom industrijom ilustruju poentu. Duvan je samo jedna od nekoliko industrija koje se sukobljavaju sa javnim interesom. Dodatne ilustracije mogu doći iz kockarske industrije, od proizvođača oružja, privatnih firmi za obezbeđenje, petrohemijskih, farmaceutskih, biotehnoških firmi, ofšor finansijskih institucija, advokatskih firmi i trgovaca antikvitetima. Centralni argument u ovom radu je da smo pogrešno postavili svoje prioritete previđajući kriminal i zloupotrebe sa daleko negativnijim posledicama od zvaničnog problema kriminala. Umesto da pokušamo da rešimo ovaj problem, mi se krećemo u suprotnom smeru i još više pogoršavamo stvari. Upravo kada su efikasnije regulatorne akcije i nadzor imperativ, deo neoliberalne agende i prakse širom sveta je deregulacija poslovanja i dalje smanjenje uloge države. Ne samo da ovo ima svoje kriminogene posledice /Passas, 2000/, već i podstiče određene vrste nedoličnog ponašanja koje podriva demokratske procese i održivi ekonomski rast.

Prvi deo nudi alternativnu definiciju zločina, koja ipak sledi i logiku i duh krivičnog prava. Zatim sugerise da neke od najtežih domaćih i transnacionalnih zločina izvrše korporacije, čak i ako njihova dela nisu tako označena. Mnoge kompanije se izvuku bez kazne, jer globalizacija i neoliberalizam im omogućavaju da upravljaju svojim međunarodnim poslovima na način da izbegnu kršenje krivičnih ili drugih zakona. Drugim rečima, globalizacija olakšava „zločine bez kršenja zakona“.

U drugom delu se tvrdi da su određene radnje nekoliko industrija potpuno zakonite, ali se ispostavilo da su štetnije od kriminala. U ovim slučajevima, nazivanje ovih radnji „kriminalnim“ bilo bi pomalo nategnuto. S druge strane, eksterni efekti

ovih industrija su toliko očigledni i značajni da čak i vatreni zagovornici sistema slobodnog tržišta mogu da vide da se stvara mnogo više štete za ukupnu ekonomiju nego koristi.

1. KORPORATIVNI KRIMINALITET BEZ KRŠENJA ZAKONA

Polemika o tome šta je kriminal je sve samo ne nova. Uzmimo, na primer, uvođenje koncepta „zločina belih okovratnika“ od strane Sutherlanda 1940-ih. Bio je toliko zabrinut zbog tužbi kompanija koje će u svojoj knjizi navesti kao prestupnike da je na kraju izostavio njihova imena /originalna verzija se pojavila nekoliko decenija kasnije; Sutherland, 1983/. Problem je bio u tome što, s obzirom da zakon njihovo nedolično ponašanje nije definisao kao zločin, ne bi trebalo da budu žigosani kao kriminalci. Decenijama kasnije, neki kriminolozi i dalje odbijaju da usvoje bilo koji drugi standard osim postojećeg krivičnog zakona. Jasno je, međutim, da nacionalni zakoni ne mogu da obezbede jedini osnov za definisanje zločina kako za domaće tako i za međunarodne/uporedne svrhe. Moćni akteri stalno utiču na zakone nacionalnih država.

Šta je zabranjeno krivičnim zakonom, a šta nije, mogu odlučivati korumpirani zakonodavci, diktatori, nemilosrdne korporacije, lobiji bogati resursima itd. Takvim akterima se ne može dozvoliti da određuju obim predmeta proučavanja naučnika društvenih nauka ili radnje kreatora javne politike. Pored toga, čak i kada bi svi zakonodavni procesi bili dobronamerni, postoji veoma značajna razlika između zakona i standarda u globalnoj zajednici zbog kojih mogu nastati mnogi sukobi. Stoga su nam potrebni suštinski kriterijumi koji bi vodili našu definiciju.

Raniji pokušaji da se uhvati u koštac sa ovim pitanjem pokazali su koliko je primamljivo usvojiti potpuno nepravne kriterijume /Schvendinger & Schvendinger, 1975/. Ipak, ovaj pristup može dovesti do definicija koje se kritikuju kao subjektivne ili relativističke. Dakle, zadatak je definisati zločin na inkluzivan način, ali bez previše izlaženja izvan zakona. U tom smislu, moja radna definicija zločina je nedolično ponašanje, koje podrazumeva nepotrebnu štetu društvu, koja se mogla izbeći i koja je dovoljno ozbiljna da opravda državnu intervenciju i sličnost sa drugim vrstama dela inkriminiranih u dotičnim zemljama ili po međunarodnom pravu. Zločin će se smatrati transnacionalnim, kada se učinioci ili žrtve nalaze u ili deluju kroz više od jedne zemlje /Passas, 1999b/. Ovakav način konceptualizacije zločina je nešto više od doslednije primene pravnih standarda na kategorije nedoličnog ponašanja koje je zakon izostavio iz ovog ili onog razloga, dobrog ili sumnjivog.

Prema ovoj definiciji, neki zločini izvršeni na domaćem terenu ne mogu predstavljati kršenje krivičnog zakona. Trgovina povlašćenim informacijama, kršenja antimonopolskih pravila, obmanjujuće reklamiranje i mnoge druge zloupotrebe kojima se bavio Sutherland nisu formalno tretirane kao „zločini“ u to vreme, uprkos njihovoj očiglednoj sličnosti sa uličnim zločinima i ozbiljnijoj šteti koju nanose društvu i kapitalističkom sistemu. S obzirom na to da ovakva krivična dela, međutim, uključuju kršenje zakona, o njima neće biti reči u ovom radu.

Prekogranične malverzacije čine najbolje kandidate za zločine bez ikakvog kršenja zakona. Nebitno je da li prekršaji i prestupnici prelaze državne granice (u saveznim državama) ili međunarodne granice. Asimetrije u definisanju prava i sprovođenju zakona omogućavaju korporacijama da ono što je zabranjeno kod kuće rade u drugim pravnim sistemima bez kršenja zakona. Procesi globalizacije su višestruko uvećali mogućnosti za to. Kategorizovane korporativne strukture efikasno podižu zaštitne zidove koji štite i kompaniju i njene rukovodioce od saznanja o prekršajima i odgovornosti. Finansijske transakcije koje su zabranjene ili moraju biti prijavljene mogu se knjižiti u ošor podružnicama i filijalama. Istraživanje, eksperimenti, proizvodnja i distribucija robe ili usluga koji su zabranjeni ili kontrolisani u nekim zemljama mogu se odvijati u zemljama sa povoljnijim propisima.

Asimetrična regulacija ekologije dobro ilustruje kriminogeni proces. Povećana svest o ozbiljnim opasnostima po zdravlje i životnu sredinu u zapadnim društvima dovela je do zakona koji štite životnu sredinu od industrijskog zagađenja, čak i ako bi to moglo da smanji profitnu zaradu pogođenih korporacija – na primer, kompanije su se našle ograničene zakonima koji regulišu odlaganje generisanog toksičnog otpada.

Umesto da se drastično smanji rizik od nepravilnog odlaganja toksičnog otpada, ovakva regulativa je donela asimetrije, što je dovelo do nelegalnog tržišta odlaganja otpada. Unutar Sjedinjenih Američkih Država, pravila koja definišu šta je „opasno“ i šta podleže regulaciji razlikovala su se od države do države, dok nije 1976. godine stupio na snagu Zakon o očuvanju i oporavku resursa (*Resource Conservation and Recovery Act*). Ovo je stvorilo priliku da se otarase opasnog otpada u onim državama koje su bile najpopustljivije prema takvim supstancama. Velike razlike u troškovima odlaganja stvorile su podsticaje za angažovanje u prekograničnoj trgovini otpadom koji se izvozi u države koje su ostavile određene supstance neregulisanim. Štaviše, postojao je ozbiljan nedostatak odgovarajućih objekata za rešavanje obima toksičnog otpada koji je industrija stvorila. Na kraju, ovaj nedostatak i zabrinutost oko maksimizacije profita doveli su do „organizovanih kriminalaca“ čije su kompanije sa državnom licencom nezakonito odlagale otpad u korist hemijske industrije, što je uštedelo i do 80% troškova zbrinjavanja otpada.

U ovom slučaju, moć korporacija da utiču na donošenje zakona nije bila jednaka ekološkim grupama. Industrija je uspešno lobirala za neregulisanje metoda proizvodnje, koje su mogle biti izmenjene kako bi se stvorilo manje otpada. Industrija je uspela da izbegne krivičnu odgovornost u slučaju da se otkrije da je njihov otpad nezakonito odložen od strane njihovih jeftinih izvođača radova. Kontrolne agencije, nedovoljno finansirane i opterećene nekompetentnošću ili korupcijom, malo su učinile da poprave situaciju. Korporacije su efektivno eksternalizovale krivicu, dok su imale značajne koristi od nominalne regulative i „organizovanog kriminala“ /Szasz, 1986/.

Slično tome, na međunarodnom nivou, regulatorne razlike zajedno sa značajnim ekonomskim i političkim asimetrijama dovele su do ogromnog tržišta za toksični otpad. Mnoge zemlje Trećeg sveta ili nisu regulisale toksični otpad ili su to činile manje rigorozno od industrijskih država. Ovo je pružilo priliku kompanijama da se otarase svog opasnog otpada u oblastima u kojima su pravila slaba ili nepostojeća /Center for Investigative Reporting and Moyers, 1990; Critharis, 1990/.

Još jedna ilustracija zločina bez kršenja zakona je koruptivna praksa. Kompanije koje posluju u zemljama sa sporom ili neefikasnom administracijom mogu platiti kako bi se „posao odradio“. U suprotnom, ako ne želi da se uskladi sa davanjem mita koje nude konkurenti, kompanija može da izgubi ugovore. Opet, pravna asimetrija štiti od otkrivanja ili kažnjavanja korupcije. Sredstva mogu završiti u tajnoj lokaciji na anonimnim računima. Dodatnu zaštitu nudi različit tretman mita prema stranim zvaničnicima. U nekim zemljama mito predstavlja ozbiljan prekršaj, dok u drugim predstavlja porezno priznate poslovne troškove, sve do nedavnih napora da se agresivnije pristupi borbi protiv korupcije /Passas, 1997/.

Farmaceutska industrija takođe ističe kako transnacionalne korporacije održavaju i iskorišćavaju mogućnosti za zločine bez kršenja zakona. Inicijalno testiranje lekova može se sprovesti u zemljama Trećeg sveta gde su mere zaštite niže, građanske tužbe su malo verovatne, a drugi oblici protesta imaju male šanse za uspeh. Zemlje sa slabim standardima se koriste za prvo odobrenje i proizvodnju, kako bi se moglo ući na tržišta Trećeg sveta, pre nego što konačno odobrenje daju strože zapadne agencije. Komponente opasnih i zabranjenih lekova mogu se praviti na mestima na kojima je dozvoljena njihova proizvodnja, a zatim plasirati na tržište u zemljama koje ih nisu zabranile /Braithwaite, 1993/. Zemlje Trećeg sveta se ne koriste samo kao laboratorija sa zamorcima, već i kao deponija opasnih proizvoda /Brian, 1981; Clinard, 1990/. Lekovi sa ozbiljnim nuspojavama se izvoze u nekoliko zemalja, a lista neželjenih efekata postaje sve kraća što lekovi idu dalje. Neispravni i štetni proizvodi, kao što je *Dalkon Shield* IUD, mogu se izvoziti i prodavati širom sveta uprkos njihovoj zabrani u matičnoj zemlji /Cashman, 1989; Mintz, 1985/.

U još jednom slučaju u prošlosti, borba protiv prevara sa subvencijama Evropske unije nije bila visoko na listi prioriteta. Ne samo da je sprovođenje zakona bilo izuzetno raznoliko, već u nekoliko država članica nije postojao krivični zakon koji bi se posebno bavio zaštitom finansijskih interesa Evropske Unije /Passas, 1991; Passas & Nelken, 1991/.

Drugi primeri zločina bez kršenja zakona uključuju korišćenje dečijeg rada u siromašnim zemljama koje to odobravaju od strane kompanija koje zatim izvoze proizvedenu robu u zemlje koje kriminalizuju tu radnju /Burra, 1995/. Porezi se mogu legalno utajiti kroz transferne cene, što omogućava da se profit knjiži u zemljama bez poreza na dohodak /Picciotto, 1992/; vidi takođe u nastavku o radnji stranih prodajnih korporacija dozvoljenih američkim zakonom, ali napadnutih od strane Evropske Unije u Svetskoj trgovinskoj organizaciji/. Prljavi novac se može oprati u zemljama koje ne zahtevaju prijavljivanje čak ni značajnih iznosa gotovinskih depozita, a zatim preneti zapadnim bankama koje možda ne znaju njegovo kriminalno poreklo (i ne žele da saznaju; /Levi, 1991/). Nedavni izveštaj je istakao da američke banke zatvaraju oči pred pranjem novca i drugim zločinima koji se vrše preko korespondentnih računa koje daju stranim bankama; na ovaj način, oni su „postali kanali za prljav novac koji teče u američki finansijski sistem i, kao rezultat toga, omogućili su nezakonite poduhvate, uključujući trgovinu drogom i finansijske prevare“ /*Minority Staff of the Permanent Subcommittee on Investigations*, 2001/. Globalizacija je omogućila finansijskim institucijama da u inostranstvu rade ono što im kod kuće nije dozvoljeno. Kao što je BCCI pokazao, postalo je moguće da finansijska institucija uopšte nema sedište /Passas, 1995/.

Advokati, računovođe, bivši državni ili vojni zvaničnici koji rade kao konsultanti ili privatni biznismeni mogu ponuditi savete o tome kako se uključiti u štetne radnje bez kršenja zakona zemalja u kojima se odvijaju različite transakcije. Shodno tome, transakcije se mogu strukturisati tako da se zakoni ni jedne zemlje ne krše iako je konačni ishod „kriminalni“.

Ukratko, globalizacija tržišta i preduzeća dovodi do izdelfene regulative. Što više kompanija raste u novim geografskim područjima, to je manje podložna kontroli, odgovornosti i konsolidovanom nadzoru. Stoga, korporativni kriminalci mogu da se provuku kroz asimetrije međunarodnih regulatornih zakrpa /Michalowski & Kramer, 1987; Passas, 1999b/.

2. ZAKONITO, ALI UŽASNO

Zajedničko u svim industrijama koje se ispituju u ovom odeljku je njihova sposobnost da definišu svoje ponašanje/radnje kao legalne, dok blokiraju pokušaje regulacije osmišljene da smanje njihove štetne i eksterne efekte. Njihova sposobnost da privuku značajne fondove kapitala je veoma važna. Istovremeno, slučaj Nacionalnog streljačkog udruženja (*National Rifle Association – NRA*) pokazuje da sposobnost mobilizacije nenovčanih resursa može biti jednako efikasna. U nekim slučajevima, lokalne organizacije su podstaknute naporima da obezbede dostupnost i nisku cenu željene robe. U drugim slučajevima, takve organizacije su u stvari finansirane ili aktivirane od strane velikih industrija (što bi ih učinilo zamaskiranim organizacijama). Sve organizacije nastoje da utiču na svoje ciljno okruženje (klijente, dobavljače, konkurente i regulatore).

Ono što čini industrije koje želimo da proučavamo karakterističnim je to što ne samo da su veoma uspešne i snalažljive, već su i naposljetku štetne za društvo. U celini, oni su u suprotnosti sa teorijskim/ekonomskim pretpostavkama o ukupnim prednostima koje zajednica treba da izvuče iz uspeha legalnih preduzeća. U izvesnom smislu, što ove industrije više cvetaju, to društvo više propada (ili se njihov uspeh može uzeti kao pokazatelj neuspeha društva).

Industrije sa veoma značajnim spoljašnjim efektom mogu se podeliti u tri opšte kategorije. Prvo, neki se mogu klasifikovati kao antisocijalni jer je njihov proizvod sam po sebi štetan. Duvan, oružje i kocka su tri očigledna slučaja. Potražnja za tim proizvodima i uslugama svakako postoji. Može se, međutim, izneti jak argument da bi društvu bilo bolje da te industrije uopšte ne rade.

Drugo, ostala preduzeća isporučuju legalna i široko poželjna dobra ili usluge, ali proizvodni procesi stvaraju opasan otpad ili društveno nepoželjne posledice. Fabrički uzgoj pilića i svinja, petrohemija, farmaceutski proizvodi, ofšor finansijske institucije i posao sa antikvitetima ilustruju ovu kategoriju. Jednu varijaciju unutar nje čine oni koji olakšavaju stvari – „fasilitatori“. Odnosno, industrije koje nude potrebne i suštinske usluge, ali koje takođe pomažu drugim industrijama u uspešnoj eksternalizaciji troškova koje smo gore prikazali (držanje posla na legalnoj strani i držanje kontrolora na odstojanju). Pravne, računovodstvene i lobističke firme ilustruju ovaj slučaj dok utiru teren za trku ka dnu.

Konačno, postoje industrije koje pružaju privatizovane javne funkcije ili koje podržavaju javne funkcije, ali to rade na način koji proizvodi predvidljive negativne posledice. Možda je proces privatizacije otišao predaleko. Ili možda neke privatizovane funkcije zahtevaju poseban nadzor. Primeri ove kategorije uključuju privatne firme za obezbeđenje (snabdevaju plaćenike i privatne vojske) ili korporacije koje drže privatne kaznene (korekcione) ustanove. Zdravstvena zaštita, prirodni resursi i izgradnja infrastrukture su druge oblasti o kojima se često raspravlja. U takvim slučajevima postoji inherentan sukob interesa sa javnim dobrom. Što više takve industrije rastu, napreduju i povećavaju tržišni udeo, društva su u lošijoj situaciji u pogledu finansijskog i ljudskog kapitala (tj., više ljudi se nalazi iza rešetaka, stigmatizovanih, obespravljenih, ranjenih, mrtvih ili zarobljenih u privatnim ratovima, beskućnika, nezaposlenih, primoranih da emigriraju itd.).

Suprotno uobičajenoj pretpostavci da su dozvoljene radnje i industrije u osnovi benigne i korisne za društvo, može se pokazati da je, u ravnoteži, društvo u gorem položaju dozvolivši da se određene radnje i prakse nastave. Nije sve što je dobro za posao dobro i za Ameriku ili ostatak sveta. Posledice koje ostaju neprepoznate ponekad su opasnije od priznatih društvenih problema, kao što je kriminalitet. Nažalost, generatori ovih eksternih efekata oblikuju javno mnjenje i njihovo pravno okruženje kroz različite resurse. Oni su u stanju da manipulišu medijima; oni ubeđuju ili kupuju podršku kreatora politike/zakona kroz ekstenzivno lobiranje i korišćenje doprinosa za političke kampanje. Konačno, oni mogu efikasno da ucenjuju zakonodavce i stvaraoce politike iznošenjem argumenata „nacionalne ekonomije“ – to jest, „prekomerne regulative“ i „mešanja vlade“ u njihov posao koji će ih učiniti nekonkurentnim ili neprofitabilnim, pa bi morali da smanje proizvodnju ili usluge, otpuštaju ljude i time negativno utiču na lokalne zajednice ili na celu državu.

Sušтина je da nekoliko industrija generiše ogromne eksterne efekte prisiljavajući društvo da snosi njihove troškove i skriva stvarnu cenu svog proizvoda. Ironično, upravo u vreme kada argumenti u korist ekonomske liberalizacije dobijaju podršku nakon završetka Hladnog rata, društva *de facto* subvencionišu ove industrije. Eksternalizovani finansijski, ekološki i drugi troškovi su ogromni i utiču i na Sjedinjene Američke Države i na međunarodnu zajednicu. Ove skrivene troškove legalnog poslovanja uglavnom snose najslabije i najmanje privilegovane grupe u ovom trenutku, ali oni sadrže barem potencijal podriivanja ekonomskog rasta, demokratskih institucija i procesa demokratizacije u mnogim delovima sveta. Stoga, svi moramo biti zabrinuti zbog ovih eksternih efekata.

Bez obzira na to, poslovanje i praksa legalnih industrija se ne posmatra kao problematična. Štetne posledice nisu jasne niti dovoljno shvaćene. Neke od njih se povremeno cene, ali se istovremeno smatraju neizbežnim. Alternative se stoga ne razmatraju ili se smatraju preskupim. Kritike dotičnih industrija su malobrojne i potiču od stranačkih ili radikalnih grupa, koje nisu u stanju da dopru do široke publike ili da odvrte one koji se ne slažu sa opštim stavovima koje takve grupe izražavaju. Drugim rečima, eksterni efekti pravne prakse i legitimnih industrija

nisu uspešno konstruisane kao društveni problem. Kao rezultat toga, postoji malo ili nimalo javne debate o tome šta se može i šta treba učiniti u vezi sa ovim problemom.

Dakle, prvi zadatak je da se pozabavimo pitanjem percepcije definisanja problema. Raniji pokušaji da se društveni problem konstruiše iz rutinskih aktivnosti moćnih aktera imali su veoma ograničen uticaj zbog upotrebe slabo definisanih kriterijuma neaktivnosti, moralisanja i uvođenja subjektivnih standarda o tome šta je poželjno, štetno, a šta treba biti kriminalizovano. Da bi smo izbegli ove zamke, moramo da identifikujemo vidljive i, uglavnom, merljive spoljašnje efekte. Ovo uključuje, ali nije ograničeno na, sledeće.

3. FIZIČKI TROŠKOVI

Samo nekoliko industrija može da se takmiči sa količinom bola i patnje koje izaziva duvanska industrija. Svake godine oko četiri miliona ljudi umire od duvanskih proizvoda. Predviđeni broj smrtnih slučajeva u novom veku, ako se sadašnje tendencije ne preokrenu, iznosi 100 miliona ljudi. Dugačak spisak bolesti uzrokovanih pušenjem postaje fatalan za polovinu svih pušača koji umiru sedam godina ranije od nepušača. U Sjedinjenim Američkim Državama oko 50.000 nepušača takođe umire zbog udisanja toksina iz tuđih cigareta i još hiljadu od požara izazvanih cigaretama. Beda zavisnosti i smanjenje slobode i kvaliteta života koje ona podrazumeva upotpunjuju sumornu sliku /Dainard, 2004/.

U 1997. godini 32.436 Amerikanaca je ubijeno vatrenim oružjem. Vatreno oružje je drugi vodeći uzrok traumatske smrti u vezi sa potrošačkim proizvodima u Sjedinjenim Državama (posle motornih vozila) i drugi je najčešći uzrok smrti za Amerikance starosti između 15 i 24 godine. Ukupna stopa smrtnosti od vatrene oružja u Sjedinjenim Državama je osam puta veća od stope smrtnosti od vatrene oružja u 25 drugih zemalja sa visokim prihodima zajedno /Diaz, 2004/.

Takozvana „odbrambena” industrija izaziva masovne smrtno slučajeve i povrede kroz međunarodnu prodaju oružja podstičući sukobe i čineći ih smrtonosnijim /Bondi, 2004/. Dok svet saoseća sa nevoljama Kurda pod režimom Sadama Huseina u Iraku, ignoriše zločine koje trpe pod turskom vojskom, koju podržavaju Sjedinjene Američke Države. Na primer, *Onik* program je Turskoj omogućio da, u okviru ugovora o koprodukciji sa američkom *Lockheed* korporacijom, izgradi jednu od najvećih montažnih linija za borbeni avion F-16 /Bondi, 2004/. Kako je objavljeno, ... F-16 su korišćeni za napade na sela i ubijanje civila kršeći međunarodno humanitarno pravo. U drugim slučajevima, avioni su namerno korišćeni za uništavanje civilnih struktura, doprinoseći opštem procesu prinudnog raseljavanja /*Human Rights Vatch Arms Project*, 1995: 31/.

Prelazeći na farmaceutsku industriju, Silverstein /1999/ je primetio kako industrija troši ogromne resurse na razvoj lekova protiv gojaznosti, gljivica na stopalima, gubitka kose i poboljšanje seksualnog života. Istovremeno, industrija ne troši gotovo ništa za (lak i jeftin) razvoj lekova protiv izlečivih tropskih bolesti koje ubijaju četiri puta više ljudi od side svake godine.

4. FINANSIJSKI TROŠKOVI

Samo u Sjedinjenim Američkim Državama godišnji troškovi zdravstvene zaštite zbog konzumiranja cigareta iznose više od 50 milijardi dolara, dok još 50 milijardi dolara iznosi gubitak produktivnosti. Ovi finansijski troškovi lako nadmašuje svaki profit koji industrija može da ostvari. Čak bi i zaposlenost u Sjedinjenim Američkim Državama porasla kada bi svi prestali da puše /Dainard, 2004/. Teško je pronaći kontraproduktivniju i parazitskiju industriju, koja je takođe direktno uključena u formalno definisani transnacionalni kriminalitet, kao što su prevare sa subvencijama /USDA, 1990/ i šverc cigareta, kojim bi se izbegli visoki porezi koje neke zemlje nameću /Associated Press, 2000; Jamieson, 1999/. Čak se i Evropska Unija pridružila gomili koja je tužila američke duvanske kompanije i navela da su umešane u dobro organizovane šeme za šverc i utaju poreza /Reuters, 2000/.

Prelaskom na kockarsku industriju, finansijski gubici su zapanjujući. Na primer, Amerikanci su 1996. izgubili 47,6 milijardi dolara u legalnom kockanju. Kao što je O'Brajen /1998/ istakao, ovaj iznos je više nego duplo veći od ukupne prodaje Koka-Kole u toj godini. Dodatne troškove stvaraju stečajevi, čija je stopa naglo porasla u oblastima sa legalnim objektima za kockanje. Na primer, u Nevadi, stopa je 50% viša od američkog nacionalnog proseka. U Atlantik Sitiju stopa je 71% viša od proseka države Nju Džersi /SMR Corp., 1997/.

Uprkos obećanjima industrije o otvaranju radnih mesta i ekonomskom rastu, empirijske studije pokazuju da ljudi, u najboljem slučaju, napuštaju druge poslove da bi potražili posao u kockarnicama. Ukupni ekonomski uticaj legalnog kockanja bio je prilično negativan za ljude koji žive ili posluju nevezano za kockanje u dotičnim oblastima /O'Brien, 1998; Pavalko, 2000; Vogel, 1997/.

5. ŠTETA PO ŽIVOTNU SREDINU

Naše okruženje se često tretira sa zanemarivanjem ili kao praktično neograničen resurs koji se može eksploatisati bez teških posledica. Ipak, zloupotreba okoline je ponekad nepovratna (npr. izumiranje vrsta) i uvek štetna za ljude. Velike i „efikasne“ industrijske farme, na primer, u Sjedinjenim Američkim Državama oštećuju životnu sredinu i uništavaju veliki broj života svake godine. Riči /2004/ je istakao da jedna ogromna grupa svinja može proizvesti toliko fekalnog otpada koliko i grad od 360.000 ljudi.

Ovaj otpad se najčešće skladišti na otvorenim kopovima („lagunama“), gde se stajnjak razlaže na skoro 400 isparljivih hemikalija—prvenstveno na metan, vodonik sulfid, amonijak i ugljen-dioksid. Preko 500.000 ljudi radi na ovim korporativnim farmama i svakodnevno su izloženi tim hemikalijama. Postoji bezbroj zastrašujućih priča o radnicima na farmi koji umiru od gušenja iz ovih laguna. Mnoge džinovske farme svinja imaju neadekvatne objekte za prečišćavanje otpadnih voda, što znači da veliki deo otpada na kraju teče u jezera ili reke ili se filtrira u podzemne vodene basene ili vodonosne slojeve. Pored nitrata i drugih zagađivača hranljivih materija, ovaj otpad takođe može sadržati dezinfekciona sredstva, insekticide, druge farma-

ceutske proizvode i može biti put za širenje patogena po životnoj sredini. Ponekad, uticaj može biti apsolutno razoran, kao kada smo bili svedoci mrtve zone kod obale Nju Orleansa, gde je oticanje đubriva i veštačkog đubriva sa farmi širom basena reke Misisipi stvorilo zonu osiromašenu kiseonikom veličine 5000 kvadratnih milja.

Radnje biotehnoških kompanija takođe zahteva pažljivije ispitivanje. Ne samo da se upuštaju u veoma diskutabilne eksperimente stvarajući oblike života koje nazivaju „fabrikama mleka“ ili drugim opredmećenim terminima, kako bi mogli da ih patentiraju; oni takođe izazivaju drastično smanjenje biodiverziteta kroz nestanak biljnih vrsta. Poljoprivrednici iz Trećeg sveta su prinuđeni da iz godine u godinu kupuju genetski modifikovano seme otporno na pesticide koje velike transnacionalne kompanije prodaju (bilo bi kršenje patenta, ako bi sačuvali seme za usev za sledeću godinu) i na taj način napuštaju sorte koje su uzgajali i razvijali vekovima / King & Stabinsky, 1998–1999; Shiva, 1997/. Ponekad se to dešava uz aktivno podsticanje njihove vlade /u slučaju korporativne poljoprivrede i useva pirinča u Pakistanu, videti Rizvi, 2000/.

Drugih primera iscrpljivanja prirodnih resursa zbog zakonitih aktivnosti kompanija za upravljanje petrohemijom, naftom i otpadom ili rudarskih kompanija uz pomoć privatnih firmi za obezbeđenje ima mnogo /*Center for Investigative Reporting and Moyers*, 1990; Cilliers and Mason, 1999; Eaton, 1997; *Economist*, 2000b; Katsh, 2000; Pearce & Tombs, 1998/.

6. NARUŠAVANJE DEMOKRATSKOG SISTEMA

Suprotno argumentima da globalizacija i neoliberalne reforme podstiču i podržavaju procese demokratizacije, postoji mnogo slučajeva u kojima se dogodilo suprotno. Kako su otkrili istraživački novinari, grupa severnoameričkih investitora na čelu sa Čejs bankom nedvosmisleno je pozvala meksičku vladu da „eliminiše Zapatiste kako bi demonstrirala svoju efektivnu kontrolu nad nacionalnom teritorijom i bezbednosnom politikom“ /Silverstein & Cockburn, 1995/. Ovo očigledno mešanje u unutrašnje stvari Meksika imalo je za cilj da upozori vladu da bi poverenje investitora moglo da se izgubi (čitaj: da bi došlo do masovnog bekstva kapitala) ako se „pitanje Čiapasa“ ne „reši brzo“. Citiran je stariji saradnik istraživačkog centra u Vašingtonu, DC, koji je rekao da „finansijska tržišta možda neće pozitivno reagovati na porast demokratije jer to vodi povećanju neizvesnosti“ /Silverstein & Cockburn, 1995/.

Ovakvo mešanje u unutrašnje stvari drugih zemalja nije netipično. Kao što je general američkog pomorskog korpusa Smedli Batler priznao, „Proveo sam 33 godine... kao vrhunski snagator za velike biznise, za Volstrit i bankare... Pomogao sam u čišćenju Nikaragve za međunarodnu kuću braće Braun 1909–1912. godine. Pomogao sam da Meksiko i posebno Tampiko budu sigurni za američke naftne interese 1916. Osvetlio sam Dominikansku Republiku zarad američkih interesa u vezi sa šećerom 1916. Pomogao sam da Haiti i Kuba postanu pristojno mesto za momke Nacionalne Siti Banke zarad prikupljanje prihoda. Pomogao sam u silovanju pola tuce centralno-američkih republika u korist Volstrita“ /citirano prema Clinard, 1990: 158/.

Novi instrument u rukama multinacionalnih korporacija je rastuća industrija privatnih firmi za obezbeđivanje. S obzirom na nedostatak odgovornosti i regulatornog nadzora u toj industriji, nije iznenađujuće što se suočavaju sa optužbama da su oruđe neokolonijalne eksploatacije u zemljama Trećeg sveta i da koriste varvarske metode za održavanje reda /Cilliers & Mason, 1999; Howe, 2004/.

I na domaćem i na međunarodnom nivou, potencijalno većina industrija može i stvara slične eksterne efekte, jer oblikuju državne politike protiv javnog interesa kroz doprinose kampanjama, lobiranje ili tradiciju „kružnih vrata“ (e. *revolving door*)¹. Isto se dešava kada su demokratske vlade prinuđene da se pokore neodgovornim birokratijama, kao što su Svetska trgovinska organizacija i Međunarodni monetarni fond /Mander & Goldsmith, 1996/.

7. EKSTERNI EFEKTI KRIMINALITETA

Mnoge industrije stvaraju eksterne efekte kriminala, bez da moraju same da izvrše zločine. Primer za to je industrija kockanja za koju se pokazalo da korelira sa visokim stopama kriminala /O'Brien, 1998/. Druge industrije se povremeno dobrovoljno povezuju sa kriminalcima, ponekad zažmure, a ponekad jednostavno imaju koristi od delovanja kriminalnih organizacija. Kriminogeni efekti mogu biti direktni ili indirektni (tj. olakšavaju zločin ili učestvuju u njemu). Primeri uključuju već pomenute slučajeve krijumčarenja cigareta preko državnih granica kako bi se izbegli porezi i nameti, bacanje toksičnog otpada koji proizvode hemijske kompanije /Szasz, 1986/, korišćenje finansijskih institucija zasnovanih u stvarnosti ili na papiru u tajnim jurisdikcijama za izvršenje i prikrivanje finansijskih prevara /Blum, 1984/ i pranje novca /Blum & Block, 1993; Manjinsko osoblje Stalnog podkomiteta za istrage (*Minority Staff of the Permanent Subcommittee on Investigations*), 2001; Passas, 1995/, korišćenje privatnih galerija i muzeja za pljačke zemalja bogatih umetnošću /Conklin, 1994; Gerstenblith, 2004/ i naftnih kompanija koje podstiču genocid i ekocid zarad istraživanja i rasta profita /Katsh, 2000/.

8. PODRIVANJE EKONOMSKOG RASTA

Neke zakonite poslovne radnje stvaraju vanredne finansijske troškove koji izazivaju sistemske rizike kako na domaćem tako i na međunarodnom nivou, kao u slučaju sloma ili situacije granične sa slomom finansijskih institucija. Katastrofa štedno-kreditnih institucija u Sjedinjenim Američkim Državama, koja je poreske obveznike koštala između 500 milijardi i jedan bilion dolara, nije u potpunosti prozrokovana prevarama. Glavni krivci su bili deregulacija i popuštanje računovodstvenih metoda izveštavanja, efektivno omogućavajući nesolventnim institucijama da nastave sa radom povećavajući svoje gubitke /Calavita & Pontell, 1990/. Hedž fond *Long-Term Capital Management* je umalo srušio svetska finansijska tržišta,

1 Praksa da se lica na visokim političkim položajima po isteku mandata angažuju od strane korporacija kako bi lakše dolazile do poslova ili vršile uticaj na zakonodavnu i izvršnu vlast (prim. prir.).

kada je legalno postavio gigantske opklade na pogrešan način sa novcem drugih (veoma bogatih) ljudi. Sve dok je proizvodio dvocifrene prinose na osnovu nekih složenih formula za investiranje inspirisanih nobelovcima, niko nije obraćao pažnju na njegove aktivnosti. Kada je trebalo da propadne, najviši savezni regulatori i lideri sa Volstrita sastali su se da ga spasu — bar ovaj put novac poreskih obveznika nije bio umešan /Warde, 1998/.

Većina gore navedenih eksternih efekata ima dodatne negativne efekte na privredni rast. Eksploatacija i zlostavljanje, bilo da se vrše legalno ili je kažnjivo u krivičnom pravu, neminovno doprinose osiromašenju dela stanovništva i povećanju ionako veoma velikog jaza između bogatih i siromašnih na neodrživ način. Proširenje ovih jazova je zaista ubrzano tokom poslednje decenije prošlog veka, koju karakterišu ekonomska globalizacija i neoliberalne politike /Passas, 2000/. Međutim, ovi procesi mogu ići tako daleko samo dok ne dovedu do bolnog i opšteg ekonomskog pada.

9. PODRIVANJE MEĐUNARODNE TRGOVINE

Neoliberalizam propoveda slobodna tržišta i minimalnu intervenciju države u trgovini. Tvrdi se da državni protekcionizam ometa međunarodnu trgovinu i ekonomski rast i uvodi neefikasnost i gubitke. Ipak, lako se može naći mnoštvo protekcionističkih politika u zemljama i grupama država koje vode neoliberalnu politiku, poput Sjedinjenih Američkih Država i Evropske unije. Zakonodavstvo SAD dozvoljava osnivanje inostranih prodajnih korporacija, koji su ofšor skloništa koja američke izvozne kompanije mogu da koriste da izuzmu oko 15% svog profita od oporezivanja. Evropska unija je 1997. godine preduzela akciju protiv ovoga u Svetскоj trgovinskoj organizaciji, koja je presudila u njenu korist, ali spor se nastavlja /Desai & Hines, 2000; *Economist*, 2000a/. Evropska unija, s druge strane, štiti nekoliko industrija, posebno poljoprivredni sektor kroz izvozne subvencije i uvozne namete /Passas, 1991/.

10. EKSTERNI EFEKTI KOJI SE NE MOGU MERITI

Postoji mnoštvo negativnih efekata zločina bez kršenja zakona i zakonitih, ali užasnih korporativnih radnji koje se ne mogu izraziti brojkama. Na primer, kako se može izmeriti cena nepravednosti ili izmeštanja i rasparčavanja spomenika kulture – i gubitka mogućnosti da se razumeju prošle civilizacije i društva, zbog pljačke umetničkih dela i masovne ilegalne trgovine antikvitetima pred kojim su galerije, muzeji i „civilizovane“ zemlje koje sakupljaju umetnička dobra zatvarale oči /Conklin, 1994; Gerstenblith, 2004; Margules, 1992/? Kako se može kvantifikovati demoralizacija opšte populacije, koja može iskusiti osećaj nemoći ili nenormalnosti kada vidi da se ponašanje slično zločinu toleriše, pa čak i nagrađuje /Passas, 2000/ ili narušava društveni život u čitavim zajednicama ili zemljama?

11. OPORTUNITETNI TROŠKOVI

Neke biotehnoško-firme koje poseduju patente na sekvence gena i ćelijske linije koriste svoju moć da spreče druge agencije ili kompanije da pronađu društveno odgovorne i produktivnije primene. Na primer, postoji korporacija koja bi mogla da koristi svoju tehnologiju gena raka dojke da identifikuje ekološke i druge uzroke problema kako bi sprečila rak dojke. „Umesto toga, oni koriste svoju tehnologiju i patentna prava za prodaju dijagnostičkog testa koji informiše pojedinca kolika je šteta već nastala u njihovom genomu. Iskorišćavanje patenata zahteva prodaju proizvoda potrošačima, a ne mogućnost da ih sačuva od bolesti“ /King & Stabinski, 1998–1999: 85/. Druge industrije, kao što su pomenute privatne korekzione ustanove, marginalizuju veoma značajan broj ljudi i čine ih nezaposlenima /Teoman, 2000/.

Uopšteno govoreći, oportunitetni troškovi koji proističu iz gubitka prirodnih resursa, izbegavanja plaćanja poreza, potrebe da se zbrinjavaju povređeni i bolesni zbog korporativnih akcija i subvencionisanja bogatih preduzeća, su neprocenjivi. Teško se može zamisliti šta bi društva mogla postići racionalnom, produktivnom, efikasnom i pravednom raspodelom finansijskih i drugih resursa koje su amoralne ili moralne bankrotirane korporacije protračile.

Zašto se određene industrije bave antisocijalnim aktivnostima tako velikih razmera? Zašto proizvode toliko skrivenih spoljašnjih efekata? Šta ometa napore društva da kontroliše takva preduzeća i ograniči eksterne efekte? Detaljna analiza ovih pitanja je van okvira ovog rada, ali se odgovori generalno mogu tražiti u pravcu:

- korporativne moći
- različitih sposobnost da se kreatori politike ubede i da se oblikuje javno mnjenje;
- oslabljenja vođstva normi ponašanja (zbog raširenih racionalizacija, kao što su „svi drugi to rade“, „ako mi ne radimo, hoće neko drugi“, „tako se posluje“ itd.);
- ideologije kapitalizma „slobodnog tržišta“;
- argumenata o benefitima „ekonomije kapanja“;
- kulturno ojačanih stavova prema štetnim radnjama, koji se na kraju percipiraju kao standardno, rutinsko, „prirodno“, neizbežno ili korisno; otpor oporezivanju i vladinoj intervenciji;
- kratkoročne vizije koja prikriva ozbiljne probleme budućnosti.

ZAKLJUČAK: IDEMO NAPRED

Videli smo da je duga lista industrija koje rade upravo ono što bi trebalo da rade, prate procedure koje bi trebalo da poštuju, a ipak, neto bilans je negativan. Uprkos široko promovisanoj i očigledno prihvaćenoj teoriji o pozitivnim efektima na društvo u celini, krajnji rezultat će biti štetan za sve (i ako je najdirektnija šteta u početku koncentrisana na najmanje moćne i one koji nisu privilegovani). Od kontrolora i regulatora se ne očekuje niti im je dozvoljeno da urade bilo šta u vezi

sa ovim problemima, jer se zakoni uglavnom ne krše. Zbog toga je ovo pitanje posebno izazovno iz perspektive politike, jer se čini da kriminalizacija nije održiva ili poželjna opcija. Zabrane mogu proizvesti više problema nego što ih rešavaju. Međutim, potreba za kontrolom ovih zakonskih, ali štetnih radnji na osnovu značajnih eksternih efekata koje nameću društvima je jasna. Na kraju, industrije moraju ponovo internalizovati troškove koje trenutno izbegavaju. Cene moraju odražavati stvarne troškove.

Moglo bi se razmotriti niz mera od kratkoročnih do dugoročnih, od individualnog nivoa do kolektivnog delovanja, od neformalnih do zvaničnih i institucionalnih, od osporavanja teorijskih pretpostavki do praktičnih akcija. Ključna pitanja uključuju: Kako društvo treba da pokuša da kontroliše eksterne efekte bez uništavanja sposobnosti industrije da proizvodi odgovarajuća dobra i usluge? Da li postoje neke zajedničke strategije i taktike koje se mogu isprobati širom sveta? Koji odgovori specifični za industriju su najadekvatniji? Brz odgovor je da postoji hitna potreba za transparentnošću, regulacijom, odgovornošću i preoblikovanjem kulturnih normi. Složeniji odgovor se može podeliti na niz tačaka okupljanja za akciju.

Prvo, mora postojati dosledna primena definicije organizovanog kriminaliteta na one koji spadaju u njene parametre, bilo da se radi o proizvodnji i švercu droge, organizaciji posvećenoj profitiranju od kockanja i lihvarjenja ili na izgled legitimnim javnim ili privatnim korporacijama. Ukratko, naše ideje o „dobrim“ i „lošim momcima“ moraju da se promene.

Pošto domaće pravne definicije zločina i krivice nisu dovoljne i neće pomeriti program odgovornosti napred, kreatori politike i naučnici moraju da razmišljaju van okvira kada se bave štetnim korporativnim radnjama. U tom cilju, međunarodni i pravni režimi mogu biti od pomoći u ograničavanju obima kako se ne bi previše zalutalo. Naše razmišljanje i analiza moraju evoluirati ako želimo da naš pravni režim učini isto.

Treće, korporativni uticaj na zakonodavne procese mora biti smanjen tako da grupe i pojedinci koji deluju u najboljem interesu javnosti imaju pristup ravnopravnijim uslovima. Od uticaja na izbore, do kupovine pristupa, do uticaja na glasove, to je možda legalno, ali nije ispravno. Rešenje ovog problema je, naravno, lakše reći, nego učiniti, ali niko ne bi trebalo da pogrešno misli da se program odgovornosti može pomeriti unapred sve dok ovo ne postane prioritarno pitanje.

Osim toga, svetlost dana mora ugledati uticaj na jurisdikciju koji se vrši radi obezbeđenja sigurnosti transakcije i finansijske poverljivosti.

Konačno, mora se voditi smisljena, suštinska diskusija i preduzeti akcije u vezi sa pravnim, društvenim i ekonomskim asimetrijama koje dozvoljavaju da se Treći svet koristi kao doslovno i poslovično smetlište za ono što Prvi svet ne može da prihvati. Bilo da se radi o izvozu toksičnog otpada ili opasnih farmaceutskih proizvoda za profit, eksploatacija se mora zaustaviti i mora se nazvati onim što jeste: korporativno kriminalno ponašanje.

Publika za ovu agendu mora biti široka. Oni koji su zabrinuti zbog zločina ne mogu samo da pričaju o tome onima koji se već slažu sa njima. Slučaj se mora uputiti zakonodavcima kako bi shvatili da će rešavanje ovih pitanja u bliskoj budućnosti sprečiti katastrofalne i skuplje posledice u budućnosti. Korporacije moraju biti ubeđene da je delovanje u njihovom najboljem interesu i kratkoročno i dugoročno. Da bi pomogli u uveravanju, zainteresovani građanin ima na raspolaganju širok spektar alata, uključujući mobilizaciju akcionara, građanske tužbe za domaća i međunarodna kršenja ljudskih prava i druge povrede, kao i sud javnog mnjenja.

Zaista, jasno je da se nikakve korektivne mere ne mogu razmatrati i primeniti bez široke podrške javnosti. Dakle, ključni cilj je promena društvenih stavova, kako ljudi unutar i van dotične industrije više ne bi mislili da je sve što nije nelegalno u redu. Ukratko, kao što je već navedeno, moramo redefinisati legitimitet i promeniti zakone. Ponekad se promenom zakona menja legitimitet (npr. u slučaju kockanja) Ponekad se promenom legitimiteta menjaju zakoni (u slučajevima životne sredine i duvana). To dvoje će možda morati da se istražuje paralelno.

Veća je verovatnoća da će se ljudi zainteresovati za pitanja koja se ovde postavljaju ne samo na osnovu moralnih apela, već kada se oseće direktno pogođenim ili mogu zapravo da „vide“ problem. Stoga, moraju se uložiti zajednički naponi da se pokaže zašto bi široj javnosti, kreatorima politike i korporativnim rukovodiocima trebalo da bude stalo do rešavanja problema. Možemo raditi na tom cilju kroz:

- pozivanje javnosti na osećaj pravde i pravičnosti (moralni principi i osnovne vrednosti);
- naglasiti što je preciznije moguće načine na koje eksterni efekti utiču ili mogu da utiču na čitaoce (oni će snositi troškove kroz poreze, degradaciju životne sredine, političku degradaciju, gubitak slobode, fizičke povrede, itd.);
- dati konkretne primere oportunitetnih troškova (npr. šta bi se moglo postići bez dodatnih poreza, ako su eksterni efekti sadržani);
- vizualizovati i humanizovati spoljašnje efekte kroz istinite priče i studije slučaja, gde je to prikladno i izvodljivo

Ukratko, moramo da zamislimo budućnost u kojoj će se štetne korporativne radnje pokazati kao ono što jesu: kriminalne. Čineći to, možemo pokazati da degradacija životne sredine Trećeg sveta, naoružavanje Amerike i gubitak biodiverziteta nisu samo teorijska pitanja za visokoumne debate. Umesto toga, to su opipljive, štetne radnje koje rezultiraju gubitkom života i bezobzirnim uništavanjem imovine, kako javne tako i privatne. Ukratko, to su „legalni zločini“. Bar za sada.

(Prevela: Tamara Jakimovska)

LITERATURA

Associated Press /2000/: Tobacco Exec Charged with Smuggling, March 26.

Blum R. H. /1984/: *Offshore Haven Banks, Trusts and Companies*, Praeger, New York.

- Blum J., Block A. /1993/: Le Blanchiment de l'argent dans les Antilles, La Planète des Drogues, Bahamas, Saint Martin et Îles Caïmans, Seuil – in: (Labrousse A., Wallon A. eds.), Paris, pp. 73–102.
- Bondi L. /2004/: Externalities of the arms trade – in: *It's Legal but it Ain't Right: Harmful Social Consequences of Legal Industries* (Passas N., Goodwin N., eds.), University of Michigan Press, Ann Arbor, pp. 43–73.
- Braithwaite J. /1993/: Transnational regulation of the pharmaceutical industry, *Annals, AAPSS* n° 525, 12–30.
- Bryan D. A. /1981/: Consumer safety abroad: dumping of dangerous American products overseas, *Texas Tech Law Review* n° 12, 435–458.
- Burra N. /1995/: *Born to Work: Child Labour in India*, Oxford University Press, Delhi.
- Calavita K., Pontell H. N. /1990/: 'Heads I win, tails you lose': deregulation, crime, and crisis in the savings and loan industry, *Crime and Delinquency* n° 36, 309–341.
- Cashman P. /1989/: The Dalkon shield – in: *Stains on a White Collar Sydney* (Grabosky P., Sutton A., eds.), The Federation Press, pp. 92–117.
- Center for Investigative Reporting, Moyers B. /1990/: *Global Dumping Ground: The International Traffic in Hazardous Waste*, Seven Locks Press, Washington, DC.
- Cilliers J., Mason P. (Eds.) /1999/: *Peace, Profit or Plunder? The Privatisation of Security in War-torn African Societies*, Institute for Security Studies, Halfway House, South Africa.
- Clinard M. B. /1990/: *Corporate Corruption: The Abuse of Power*, Praeger, New York.
- Conklin J. E. /1994/: *Art Crime*, Praeger [Greenwood], Westport, CT.
- Critharis M. /1990/: Third world nations are down in the dumps: the exportation of hazardous waste, *Brooklyn Journal of International Law* n° 6 (2), 311–339.
- Daynard R. /2004/: The cigarette industry – in: *It's Legal but it Ain't Right: Harmful Social Consequences of Legal Industries* (Passas N., Goodwin N., eds.), University of Michigan Press, Ann Arbor, pp. 28–42.
- Desai M. A., Hines J. R. J. /2000/: *The uneasy marriage of export incentives and the income tax* (NBER working paper W8009), National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.
- Diaz T. /2004/: Firearms: another peculiar American institution – in: *It's Legal but it Ain't Right: Harmful Social Consequences of Legal Industries* (Passas N., Goodwin N., eds.), University of Michigan Press, Ann Arbor, pp. 74–100.
- Eaton J. P. /1997/: *The Nigerian tragedy, environmental regulation of transnational corporations, and the human right to a healthy environment*, Boston University International Law Journal n° 15, 261–307.
- Economist* /2000a/: Going Too Far in Support of Trade, December 16.
- Economist* /2000b/: Sudan's Oil: Fuelling a Fire, September 2, pp. 62–63.
- Gerstenblith P. /2004/: The legal and illegal trade in antiquities – in: *It's Legal but it Ain't Right: Harmful Social Consequences of Legal Industries* (Passas N., Goodwin N., eds.), University of Michigan Press, Ann Arbor, pp. 138–177.
- Howe H. /2004/: Leashing the 'Dogs of War' – in: *It's Legal but it Ain't Right: Harmful Social Consequences of Legal Industries* (Passas N., Goodwin N., eds.), University of Michigan Press, Ann Arbor, pp. 101–114.
- Human Rights Watch Arms Project* /1995/: *Weapons Transfers and Violations of the Laws of War in Turkey*, Human Rights Watch, New York.

- Jamieson R. /1999/: 'Contested jurisdiction border communities' and cross-border crime: the case of the Akwesasne – in: *Global Organized Crime and International Security* (Viano E. C., ed.), Ashgate, Aldershot, pp. 85–97.
- Katsh G. /2000/: Fueling genocide: Talisman energy and the Sudanese slaughter, *Multinational Monitor* n° 21 (10), 13–16.
- King J., Stabinsky D. /1998–1999/: Biotechnology under globalisation: the corporate expropriation of plant, animal and microbial species, *Race and Class* n° 40 (2/3), 73–89.
- Levi M. /1991/: Pecunia non Olet: cleansing the money-launderers from the temple, *Crime, Law and Social Change* n° 16, 217–302.
- Mander J., Goldsmith E. (eds.) /1996/: *The Case Against the Global Economy*, Sierra Club Books, San Francisco.
- Margules P. L. /1992/: International art theft and the illegal import and export of cultural property: a study of relevant values, legislation, and solutions, *Suffolk Transnational Law Journal* n° 15, 609–647.
- Michalowski R. J., Kramer R. C. /1987/: The space between laws: the problem of corporate crime in a transnational context, *Social Problems* n° 34 (1), 34–53.
- Minority Staff of the Permanent Subcommittee on Investigations* /2001/: Correspondent Banking: A Gateway for Money Laundering, US Senate Committee on Governmental Affairs, Washington, DC.
- Mintz M. /1985/: *At Any Cost: Corporate Greed, Women and the Dalkon Shield*, Pantheon, New York.
- National Criminal Intelligence Service* /2000/: The Threat from Serious and Organised Crime. National Criminal Intelligence Service, London.
- O'Brien T. L. /1998/: *Bad Bet: The Inside Story of Glamour, Glitz, and Danger of America's Gambling Industry*, Random House, New York.
- Passas N. /1991/: *Frauds Affecting the Budget of the European Community*, Report to the Commission of the European Communities, Brussels.
- Passas N. /1995/: The mirror of global evils: a review essay on the BCCI affair, *Justice Quarterly* n° 12 (2), 801–829.
- Passas N. /1997/: *Regional Initiatives against International Corruption* (E/CN.15/1997/3): Report to the United Nations, Crime Prevention and Criminal Justice Program, Vienna, Austria.
- Passas N. /1998/: *Transnational crime: the interface between legal and illegal actors*, presented at the National Research Council Workshop on Transnational Organized Crime, Washington, DC.
- Passas N. (ed.) /1999a/: *Transnational Crime*, Dartmouth, Aldershot.
- Passas N. /1999b/: Globalization, criminogenic asymmetries and economic crime, *European Journal of Law Reform* n° 1 (4), 399–423.
- Passas N. /2000/: Global anomie, dysnomie, and economic crime: hidden consequences of globalization and neo-liberalism in Russia and around the world, *Social Justice* n° 27 (2), 16–44.
- Passas N., Nelken D. /1991/: The fight against fraud in the European Community: cacophony rather than harmony, *Corruption and Reform* n° 6, 237–266.
- Pavalko R. M. /2000/: *Risky Business*, Wadsworth, Belmont, CA.
- Pearce F., Tombs S. /1998/: *Toxic Capitalism: Corporate Crime and the Chemical Industry*, Dartmouth, Aldershot.

- Picciotto S. /1992/: *International Business Taxation*, Quorum Books, New York.
- Reiman J. /2000/: *The Rich Get Richer and the Poor Get Prison*, sixth ed. Allyn and Bacon, Boston.
- Reuters /2000/: EU to Sue U.S. Tobacco Firms Over Alleged Smuggling, July 20.
- Ritchie M. /2004/: The High Price of Cheap Food – in: *It's Legal but it Ain't Right: Harmful Social Consequences of Legal Industries* (Passas N., Goodwin N., eds.), University of Michigan Press, Ann Arbor, pp. 178–193.
- Rizvi M. /2000/: Corporate farming comes to Pakistan: the harvest of globalization and business influence, *Multinational Monitor* n° 21 (10), 17–20.
- Schwendinger H., Schwendinger J. /1975/: Defenders of order or guardians of human rights? – in: *Critical Criminology* (Taylor I., Walton P., Young J. eds.), Routledge & Kegan Paul, London, pp. 113–146.
- Shiva V. /1997/: *Biopiracy: The Plunder of Nature and Knowledge*, South End Press, Boston.
- Silverstein K. /1999/: Millions for Viagra, Pennies for Diseases of the Poor, *The Nation*, July 19, can also be read online at The Nation's website: <http://past.thenation.com/cgi-bin/framizer.cgi?url=http://past.thenation.com/issue/990719/0719silverstein.shtml>.
- Silverstein K., Cockburn A. /1995/: Major U.S. bank urges Zapatista wipe-out: a litmus test for Mexico's stability, *Counterpunch* n° 2 (3).
- Sutherland E. H. /1983/: *White Collar Crime: The Uncut Version*, Yale University Press, New Haven.
- Szasz A. /1986/: Corporations, organized crime, and the disposal of hazardous waste: an examination of the making of a criminogenic regulatory structure, *Criminology* n° 24 (1), 1–27.
- Tribunali di Milano e Napoli* /1996/: *Le Mazzette della Fininvest*, Kaos Edizioni, Milano.
- USDA /1990/: Foreign Agricultural Service GSM 102 and 103 Programs Tobacco Export Sales (Audit Report No. 07099–2-At), US Department of Agriculture, Washington, DC.
- Vogel J. (ed.) /1997/: *Crapped Out: How Gambling Ruins the Economy and Destroys Lives*, Common Courage Press, Monroe, ME.
- Warde I., November 1998. LTCM: A Hedge Fund Above Suspicion. *Le Monde Diplomatique*.
- Yeoman B. /2000/: Steel Town Lockdown, *Mother Jones*, pp. 38–47.

Nikos Passas*

LAWFUL BUT AWFUL 'LEGAL CORPORATE CRIMES'

SUMMARY

By concentrating on what is officially defined as illegal or criminal, an even more serious threat to society is left out. This threat is caused by a host of company practices that are within the letter of the law and yet, they have multiple adverse social consequences. Quite often, the main reason why these practices remain legal and respected is that these industries are able to mobilize financial and other resources in order to avoid stricter regulation. The recent revelations regarding the tobacco industry illustrate the point. Tobacco is merely

* Northeastern University, Boston; n.passas@northeastern.edu.

one of several industries that clash with the public interest. Additional illustrations can come from the gambling industry, weapons makers, private security firms, petrochemicals, pharmaceuticals, biotechnology firms, offshore financial institutions, law firms, and antiquities traders.

The argument of this paper is that we have set our priorities wrongly by overlooking crime and malpractices with far more negative consequences than the official crime problem. Instead of attempting to remedy this problem, we are moving in the opposite direction compounding the problems. The practices of many industries, in other words, are lawful but awful both for underprivileged people or countries and for global capitalism itself.

Key Words: Corporate crime, White-collar crime, Corporate governance.

POGOVOR / AFTERWORD

Nikos Passas

THE GROWING RELEVANCE OF THE “LAWFUL BUT AWFUL PRACTICES” ARGUMENT

Back in the 1990s, the concern that Neva Goodwin and I examined with a group of scholars, NGO practitioners and investigative reporters was that too many corporate and governmental practices considered appropriate and legal actually produce negative effects both for society at large and especially for vulnerable populations around the world /Passas, 2005; Passas and Goodwin, 2004/. It was pointed out that the way capitalism works was dysfunctional and created or exacerbated social problems by generating or increasing physical, economic, political, health, justice and environmental costs or shifting them to weaker social groups or societies. In this sense it was aligned with works focusing on issues ranging from inequalities /Ferguson, 2020; Milanovic, 2016; Oxfam, 2022/ and unsustainable practices /Allison and Reese, 2023/ to reforming capitalism /Reich, 2020/, institutional corruption /Amit et al. 2017; Light et al. 2013/ and the quality of governance /Passas, 2022; Rothstein, 2013/.

A key governance challenge identified in this work was the discrepancy between the legal thing to do and the right thing to do, the many areas of clash between legality and legitimacy /Ashenden and Thornhill, 2010; Dyzenhaus, 1997; Falk et al. 2012; Schmitt and Seitzer, 2004, Wallach, 2015/.

It highlighted how an approach merging economic, legal and criminological theorizing brought up ways in which the concept of “negative externalities” continues to link up with debates revolving around white-collar crime, anti-corruption, public policy and legal reform /Bullough, 2022; Chayes, 2020; Dukes et al, 2014; Johnston and Fritzen, 2021; Lord et al. 2021; Michalowski and Kramer, 2007; Michel, 2021; Mungiu-Pippidi, 2015; Passas, 2013; Taub, 2021; Vogl, 2021; Wedel, 2016/.

On a practical level, the “lawful but awful” work stresses the importance of paying attention to ignored or neglected undesirable consequences of policies, activities and practices in all spheres of life regardless of individual or collective good intentions, initial intent or awareness, perceptions or legal definitions. Indeed, in some instances, law or too much law may be part of the problem rather than the solution. As a matter of public policy, the legality or conventional wisdom about the acceptability of a measure, policy, practice or activity are less important than the actual, observable and measurable adverse effects that can be identified.

While the project started by looking at corporate (mal)practices, it is becoming increasingly clear that the same applies to public sector and government agencies, small and big private companies, NGOs, and international organizations.

My hope is that this work, which I am constantly developing with colleagues and students, will continue to inspire scholarly work, rich data, critical spirit, consensual knowledge and visualizations that can inform constructive debates, help articulate alternative approaches, engage and involve younger researchers and activists, and ultimately lead to positive legal and social change. The issues we are currently facing include pandemics and health emergencies, geo-political conflict, climate crisis, growing inequalities and record-high debt by governments, companies and households. All of these undermine sustainability and the very future of our planet. After all, it is our duty as academics to contribute conceptual tools and solid methods for the social construction of social problems, analysis of contributing factors, clear and effective communication of findings or ideas, and recommendations for action and reform. My hope is that this body of work will continue to expand in scope, to produce new case studies in new areas where it applies, and to stimulate thoughts, to facilitate engagement and to contribute to effective solutions.

REFERENCES

- Allison J. E., & Reese E. /2023/: *Unsustainable: Amazon, warehousing, and the politics of exploitation*, Oakland, California, University of California Press.
- Amit E., Koralnik J., Posten C. & Lessig L. /2017/: Institutional Corruption Revisited: Exploring Open Questions within the Institutional Corruption Literature, *Southern California Interdisciplinary Law Journal* n° 26.
- Ashenden S., & Thornhill C. J. /2010/: *Legality and legitimacy: normative and sociological approaches*, Baden-Baden Germany, Nomos.
- Bullough O. /2022/: *Butler to the world: How Britain became the servant of tycoons, tax dodgers, kleptocrats and criminals*, Profile Books.
- Chayes S. /2020/: *On corruption in America: And what it is at stake*, Alfred A. Knopf.
- Dukes M. N. G., Braithwaite J., & Moloney J. P. /2014/: *Pharmaceuticals, corporate crime and public health*, Cheltenham, UK; Northampton, MA, Edward Elgar Publishing.
- Dyzenhaus D. /1997/: *Legality and legitimacy: Carl Schmitt, Hans Kelsen, and Hermann Heller in Weimar*, Oxford New York, Clarendon Press, Oxford University Press.
- Falk R. A., Juergensmeyer M. & Popovski V. /2012/: *Legality and legitimacy in global affairs*, New York, Oxford University Press.

- Ferguson W. D. /2020/: *The political economy of collective action, inequality, and development*, Stanford University Press.
- Johnston M. & Fritzen S. /2021/: *The conundrum of corruption: reform for social justice*, Abingdon, Oxon, New York, NY, Routledge.
- Light D. W., Lexchin J. & Darrow J. J. /2013/: Institutional Corruption of Pharmaceuticals and the Myth of Safe and Effective Drugs, *The Journal of Law, Medicine & Ethics* n° 41(3), 590–600. doi:10.1111/jlme.12068
- Lord N., Inzelt É., Huisman W. & Faria R. (eds.) /2021/: *European white-collar crime: Exploring the nature of European realities*, Bristol University Press
- Michel C. /2021/: *American kleptocracy: How the U.S. created the world's greatest money laundering scheme in history* (First edition), St. Martin's Press
- Milanović B. /2016/: *Global inequality: A new approach for the age of globalization*, The Belknap Press of Harvard University Press.
- Oxfam /2022/: *Inequality Kills*. <https://www.oxfamamerica.org/explore/research-publications/inequality-kills/>
- Passas N. /2005/: Lawful but awful: 'Legal Corporate Crimes', *The Journal of Socio-Economics*, n° 34(6), 771–786.
- Passas N. (ed.) /2013/: *Transnational Financial Crime*, Burlington, VT: Ashgate.
- Passas N. /2022/: COVID-19, Quality of Governance and Institutional Corruption, *Urban Crime* n° 3(2), 33–49. available here: <https://ojs.panteion.gr/index.php/uc/article/view/288>.
- Passas N., & Goodwin N. (eds.) /2004/: *It's Legal, but It Ain't Right: Harmful Social Consequences of Legal Industries*, Ann Arbor, University of Michigan Press.
- Michalowski R., & Kramer R. /2007/: *State-Corporate Crime and Criminological Inquiry*, Boston, MA, Springer.
- Mungiu-Pippidi A. /2015/: *The Quest for Good Governance: How Societies Develop Control of Corruption*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Reich R. B. /2020/: *The system: Who rigged it, how we fix it*, Alfred A. Knopf.
- Rothstein B. /2013/: *Quality of government and corruption from a European perspective: a comparative study of good government in EU regions*, Northampton, MA, Edward Elgar Pub.
- Schmitt C. & Seitzer J. /2004/: *Legality and legitimacy*, Durham, Duke University Press.
- Stiglitz J. E. /2012/: *The price of inequality: how today's divided society endangers our future*, New York, W.W. Norton & Co.
- Taub J. /2020/: *Big dirty money: The shocking injustice and unseen cost of white collar crime*, Viking
- Vogl F. /2021/: *The enablers: how the West supports kleptocrats, facilitates money-laundering and corruption, and endangers our democracy*, Lanham, Maryland, Rowman & Littlefield.
- Wallach P. A. /2015/: *To the edge: legality, legitimacy, and the responses to the 2008 financial crisis*. Washington, D.C., Brookings Institution Press.
- Wedel J. R. /2016/: *Unaccountable: how elite power brokers corrupt our finances, freedom, and security*, New York, Pegasus Books.